

סקירת ספרים

Foreign news on television: Where in the world is the global village?

Akiba A. Cohen (Ed.), New York: Peter Lang Publication Inc., 2013, 391pages

צבי רייך*

קובץ המאמרים בעריכתו של עקיבא כהן מסכם מסע אמפירי מפרך ושפתני של שלושים חוקרים בולטים מ-17 מדינות בעקבות מטפורה ושאלה אחת: האם העולם, כפי שהוא משתקף בחדשות החוץ המשודרות בערוצי הטלוויזיה מסביב לעולם, אכן נעשה "כפר גלובלי", ולא רק כחזונו של מרשל מקלוהן משנת 1962, אלא גם בעקבות הגלובליזציה המואצת בעשורים האחרונים? בתום כשבע שנים מהגיית הרעיון ועד להוצאת הספר לאור, שמהן שלוש הוקדשו לעבודת השדה, התשובה של קובץ המאמרים הזה היא חד-משמעית: לא כפר ולא גלובלי.

הגדרת חלקו של כהן בפרויקט הזה כעריכה היא לשון המעטה הגובלת בחוסר הגינות, כמו להגיד על שף שהוא סידר את המזון בצלחת. כאילו לא השף הוא זה שהגה את הרעיון להקים את המסעדה, גייס משקיעים, פיתח את המתכונים, כיתת רגליים, בחר את צוות המטבח ואת חומרי הגלם, תזמר והמריץ את כל האנסמבל הזה, וגם בישל לא מעט במו ידיו, כתב את המבוא והסיכום, כיסה את המקרה הישראלי במחקר (שכלל גם את ארצות הברית, קנדה, גרמניה, בלגיה, איטליה, שוויץ, ברזיל, צ'ילה, סין, מצרים, הונג קונג, יפן, פולין, פורטוגל, סינגפור וטייוואן), ולקח חלק (לצד אחרים) בכתיבת שישה מתוך 15 פרקי הליבה של הספר.

בניסיון למצות את הקובץ בן כמעט 400 העמודים הזה, שספק אם אפשר לתרגם את שמו בגלל כותרת המשנה הבנויה על משחק מילים באנגלית (היכן לכל הרוחות הוא הכפר הגלובלי?), מצאתי עצמי מחליף כל העת בין שלושה זוגות משקפיים. ממשקפיים של חוקר המתעניין בתחום החדשות למשקפיים של קורא מעט חתרני יותר, שכמו מרבית מנויי **מסגרות מדיה** מגיע מתחומי עניין אחרים, אבל סקרן דיו ללמוד פרק באלכימיה המחקרית שעומדת מאחורי פרויקט בסדר הגודל הזה. זוג המשקפיים השלישי מתאים לקורא בעל הראש הקטן, המקומי, שמעוניין בעיקר לראות איך יצאה המדינה שלו בהשוואה למגמות בעולם.

ממצאי הספר מציבים לפני הקורא פרדוקס לא פשוט. כיצד קרה שאנחנו אוכלים, שותים, נוהגים, לובשים, עונדים, מתבשמים וגולשים במותגים גלובליים, שמרביתם מחייבים שינוע פיזי יקר, מייקר ומסורבל, בין היתר באדיבותם של סוורי נמלי אשדוד או חיפה, אבל צופים בתמהיל חדשות חוץ ייחודי, שעובר סינון והתאמה להעדפותינו המקומיות, אף שחדשות אמורות לנדוד בעולם בקלות, בזול ובמהירות, כפי שחזה מקלוהן, בחסות הלוויינים והדיגיטציה? מדוע מוצרי תרבות כמו סרטים ומוסיקה מתפשטים בעולם באופן הומוגני יותר מאשר חדשות טלוויזיה, שהיו ונתרו מקור החדשות מספר אחד במערב (למרות נטייה של צופים משכילים להעדיף עיתונים אם הם מבוגרים, ואינטרנט אם הם צעירים יותר)?

* ד"ר צבי רייך (zreich@bgu.ac.il) הוא מרצה בכיר במחלקה לתקשורת באוניברסיטת בן-גוריון בנגב ועיתונאי לשעבר.

חדשות חוץ, מסתבר, הן לא רק חלק משני בתפריט המהדורות הטלוויזיוניות, שמגיע בקושי לכשליש מהידיעות המשודרות (וגם זה אם כוללים בחישוב את תרכובות הביניים של חדשות מקומיות עם נגיעה של חוץ, וחדשות חוץ עם נגיעה מקומית); הן גם מרכיב המצוי בדעיכה מבחינת מרכזיותו, בולטותו, העניין המוגבל של הציבור בו (בעיקר במערב, ובמדינות שאינן קטנות או מגוונות תרבותית), תקציבו, מגוון מקורותיו ומספר הכתבים שהוא מפרנס על פני הגלובוס. אתה כבר לא שומע "כאן יואב טוקר, פריז", כי אין מי שיממן עוד את טוקר ועמיתיו, ודאי לא בתקופה שבה אינך חייב לשלם כל בוקר על הקרואסון שלו כדי לדעת מהן הכותרות של **לה מונד**.

הכפר שלנו נעשה גלובלי, לפי המחברים, רק בימים נדירים, כאשר הוא מתכנס מול המסך ללמוד על מגה-אסונות בין-לאומיים, כמו פיגועי 11 בספטמבר, או לקחת חלק באירועי מדיה אקסטרווגנטיים כמו פתיחות של אולימפיאדה. בניגוד לקביעתו הכוללנית והבלתי מבוססת של פייר בורדייה, **בעל הטלוויזיה (1999)**, תוכן החדשות המוקרן על מסכינו אינו אחיד. רוב הזמן המסך שלנו מפוצל לתמהילים מקומיים של חדשות חוץ, שנקבעים לפי נוסחאות מורכבות המשקללות מרכיבים כמו הטיית יבשת הבית שבה שוכנת מדינתך, או תסמונת השכן הענק (כאשר מדינה גובלת במדינה גדולה ודומיננטית), ועניין במדינות קרובות לא רק גאוגרפית אל הצופה, אלא גם תרבותית, מסחרית, פוליטית והיסטורית, לעתים בזכות קשרים מפוקפקים כמו עבר קולוניאלי.

הערך המוסף של הקובץ הזה נובע לא רק מכישוריהם, מניסיונם ומזיעתם של משתתפי המחקר, רובם ככולם חוקרים בעלי מוניטין בין-לאומיים, אלא גם משלוש החלטות אסטרטגיות שבהן נמנעו החוקרים מבחירה בדרך הקלה. ההחלטה הראשונה הייתה לא להסתפק בניתוח תכני השידור (פרקים 3-7), אלא לבחון באמצעות סקרים גם את הצופים ואת העדפותיהם (פרקים 10-9), ובסדרת ראיונות – גם את שומרי הסף (פרקים 11-12), הלוא הם העיתונאים ועורכי החדשות האחראים לתמהיל המשודר בנושאי חוץ. שלושה מוקדים אלה, שנחקרו במחשבה תחילה בסדר הזה – ניתוח התכנים המשודרים, סקר קהלים, וראיונות עם העורכים – אפשרו לחוקרים להצליב ביניהם ולבחון, לדוגמה, באיזו מידה מתמצאים העורכים בתמהיל החדשות אצלם בהשוואה למדינות אחרות, ועד כמה הם מודעים להעדפות של קהליהם (פרקים 13-15).

ההחלטה האסטרטגית השנייה שקיבלו משתתפי המחקר הייתה להימנע מלהוציא את חדשות החוץ מהקשרן ולחקור אותן במרבית הממדים בהשוואה למנה העיקרית של החדשות המקומיות, כלומר אלה העוסקות בכל ענייניה הפנימיים של המדינה. החלטה זו לא רק מעניקה למחקר רוחב ועומק, אלא גם מצילה אותו מגלישה לעיסוק בתופעה שולית יחסית כמו חדשות חוץ כשלעצמן.

ההחלטה השלישית הייתה להימנע מלחלק את הספר לפרקים המוקדשים כל אחד למדינה נפרדת. מחיר החלטה כזאת במחקר בין-לאומי השוואתי הוא סיוט לא קטן לכותבי הפרקים, אבל תועלתו לקוראים עצומה. אלה זוכים בכל פרק לתמונת חתך המספקת פנורמה בין-לאומית השוואתית והכללות המבוססות על מכלול הממצאים, בלי לטשטש את התמונה הבלתי הרמונית במקרים רבים והמנוגדת לעתים לציפיות. מחקר כה רחב ורב-לאומי משמש לא רק מקור לעושר ממצאים ולהכללות סמכותיות, אלא גם אתגר ליכולת ההכללה של החוקרים מול עומס של שונות, חריגים ומגמות סותרות. כך, לדוגמה, הקשר בין העדפות הקהל לבין התכנים המשודרים

קיים בחדשות הפנים, אבל נעלם בחדשות החוץ; הציפיות למצוא יותר עומק בסיקור החוץ של הערוצים הציבוריים בהשוואה למסחריים מסתיימות בראיות לכאן ולכאן, ואפילו מגמת הירידה בחדשות החוץ נתקלת בחריגים כמו סין וברזיל, שבהן חל גידול בסיקור החוץ.

תאין זה מפתיע שהמדינה שלא רק מעניינת את הצופים יותר מכול אלא גם מככבת בראש מצעד המסוקרות בפער משמעותי מכל היתר, היא ארצות הברית. עורכי החדשות, שבאופן מעגלי מזינים את ההעדפות של קהליהם וגם ניזונים מהן, נוטים בדרך כלל להערכת חסר של העניין של קהליהם בחדשות חוץ ונמנעים מלהתווכח עם העדפות הצופים. העורכים אף התקוממו לא רק נגד ממצאי הסקר, אלא נגד סקרים בכלל, בטענה שהצופים נוטים להפריז בדיווח שלהם על רצונם ביותר חדשות חוץ, כדי להצטייר היטב בעיני המראיינים.

קובץ המאמרים מתפוצץ מנתונים, ולעתים עלול לייגע מעט את הקורא שאינו מתעניין במיוחד בחדשות חוץ. עם זאת הוא יכול להסתייע בתמציות היעילות שבשולי הפרקים, ולרפרף במהירות על עיקרי הממצאים בעזרת עשרת התרשימים וכמעט שבעים הלוחות המוצגים בספר. ראוי לציין את השקיפות יוצאת הדופן שנקטו המחברים בכל הנוגע לפרוצדורות המחקר ואת נכונותם לספק את כלי המחקר המלאים כנספח.

הנאה רבה במיוחד גרמה לי קריאת פרק 6, שמאחורי הכותרת היבשה והחידתית שלו, "מאפיינים פורמליים ומקורות", עושה פירוק מרתק ל"לויק" של המהדורות ברחבי העולם, וחושף את השימוש השונה בהן באלמנטים כמו תצלומים, מפות, טקסט, תרשימים, סמלילים, דגלים, וגם במוסיקת רקע והילוכים אטיים. אפילו בתחום הזה, שלכאורה היה צפוי לעבור האחדה באולפנים המצוידים באופן אחיד פחות או יותר, צריך להבחין בין הסגנון המניפולטיבי של החדשות בארצות הברית, שבהן לכמחצית מהאייטמים מוצמדים מרכיבים כאלה, לעומת מדינות סולידיות, ובהן ישראל, שערוצי החדשות בהן נמנעים מכך בדרך כלל (למעט במקרה חריג של נטייה להוסיף אצלנו מוסיקת רקע לחדשות).

קשה שלא לשים לב במהלך הקריאה לפער מעורר המחשבה בין הגלובליזציה שלא התרחשה בחדשות החוץ, לבין הצלחת הגלובליזציה של המחקר, שעליה מעיד הספר הזה בעצם קיומו. הספר מגלה רק מעט מהתלאות שמאחורי הניצוח על תזמורת בין-לאומית כזו, על הקושי לאסוף שלושים חוקרים, שהם בדרך כלל אנשים טרודים וסוליסטים מכדי להצטרף לכל עניין שהוא למשך יותר מעשר דקות. אלה אינם אנשים שאתה מזיז להם בקלות את הגבינה התאורטית או את המתודולוגית שלהם. נכון, יש מייל וטלפון, וגם אפשרות להיפגש פנים אל פנים בעיקר בשולי כנסים בין-לאומיים (בספר יש 11 מפגשי חוקרים בסך הכול). אלמלא היה כהן חוקר ברום שנותיו, כפי שמעידה הקדשת הספר לנכדיו, ובעל ניסיון בין-לאומי עשיר ומוניטין אישיים, ספק אם היה מצליח להרכיב את תזמורת הענק המסובכת הזו ולנצח עליה, לא כל שכן להוביל אותה על פני אלפי ההחלטות הקטנות והגדולות, שהיה עליהם לקבל בדרך – מענייני תאוריה ומתודולוגיה, דרך פיתוח כלי מחקר, ולוח זמנים והמרצת החוקרים בכל מדינה לפנות לקרנות מחקר, וכלה בסודות שאינם כתובים באף ספר מתודולוגיה: הלוגיטיקה המחקרית ויחסי האנוש, שמחייבים מינון עדין של קשב ונחישות שבלעדיהם אין סיכוי לסיים מסע עתיר מכשולים כזה. עד כמה עתיר מכשולים הוא מעידה הסטטיסטיקה, שהמחברים אינם מסתירים: המחקר החל ב-22 מדינות וסיים עם 17 שהשתתפו בנייתו התוכן, 13 שגם ביצעו את הסקר, ו-12 שביצעו גם ראיונות עם שומרי הסף העיתונאיים.

לקורא הישראלי הספר מספק הזדמנות נדירה ללמוד על החיים שמעבר לרוממה, נווה אילן ובית הוורד, מקום משכנם של שלושת אולפני החדשות המרכזיים בישראל. על ייחודו של המקרה הישראלי, שמעניין את הצופים בעולם פחות משאנו נוטים לחשוב (מקום עשרים, נמוך יותר ממלזיה, אוסטרליה, ברזיל וארגנטינה, ראו עמ' 196), אפשר להתרשם בעזרת האינדקס, ובתמצית שבעמודים 305-306. לטעמי, עם זאת, מעניין הרבה יותר להתבונן, למשל, בעמוד 109, בלוח שמלמד עד כמה מבנה המהדורה בערוצים המסחריים בישראל הוא חריג, לא רק באורך הבלתי מצוי שלהן (מהדורה מסחרית ארוכה יותר אפשר למצוא רק בפורטוגל, 77 דקות, ובטייוואן, 120 דקות) אלא גם במספר המצומצם של פריטי החדשות המשודרות בהן באופן יחסי לאורך המהדורה. מעניין גם להתבונן בלוח בעמוד 139, שבה אפשר לראות מה אורך ה"סדאונדבייט" שמקבל הפוליטיקאי הישראלי ביחס לעמיתיו בעולם.

אם יש משהו בקובץ הזה שיכול לגרום למקלוהן להתהפך בקברו, אין זו הקביעה, המגובה בממצאים משכנעים, שאין כיום כפר חדשותי גלובלי, אלא ההערכה הנועזת המתבקשת מתוך מכלול הנתונים, כי לא סביר שאי פעם יקום כפר כזה (עמ' 328). מכלול הממצאים בספר עשוי לשכנע חוקרים, אבל ספק אם די בו כדי להרוג מטפורה טובה.

רשימת המקורות

בורדיה, פי (1999). על הטלוויזיה. תל אביב: בבל.